

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2019

Anna Melmuková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

**Příčiny neúspěchu americké zahraniční politiky vůči
Íránu v letech 1977-79**

Bakalářská práce

Autor práce: Anna Melmuková

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Pondělíček, BA

Rok obhajoby: 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. 7. 2019

Anna Melmuková

Bibliografický záznam

MELMUKOVÁ, Anna. *Příčiny neúspěchu americké zahraniční politiky vůči Íránu v letech 1977-79*. Praha, 2019. 48 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Jiří Pondělíček, BA.

Rozsah práce: 67 739 znaků

Anotace

Bakalářská práce se zabývá zahraniční politikou amerického prezidenta Jimmyho Cartera vůči Íránu a zkoumá důvody jejího selhání během íránské islámské revoluce na konci 70. let. Práce v první části nejprve nastiňuje historický vývoj vztahů Spojených států a Íránu. Následně popisuje počátek americké zahraniční politiky k Íránu v kontextu začínající studené války. Dále sleduje proměny této politiky v průběhu let, které měly později vliv na směřování Carterovy politiky. V druhé polovině se práce zaměřuje konkrétně na politiku Jimmyho Cartera včetně jeho původních, avšak nenaplněných cílů. V souvislosti s jeho politikou práce v další kapitole zkoumá nedostatky a omyly Carterovy politiky, jež zapříčinily úspěch islámské revoluce v Íránu. Součástí této kapitoly je také americký přístup k íránské krizi na počátku 80. let mající za úkol ukázat, za jakých podmínek bylo tehdy možné v Íránu zasáhnout ve prospěch Spojených států. Naopak poslední část práce analyzuje chyby a okolnosti Carterovy vlády v 70. letech, které způsobily, že se islámské revoluci v Íránu nedalo zabránit.

Annotation

The bachelor thesis deals with the foreign policy of US President Jimmy Carter towards Iran and examines the reasons for its failure during the Iranian Islamic Revolution in the late 1970s. The first part of the thesis outlines the historical development of relations between the United States and Iran. It then describes the beginning of US foreign policy towards Iran in the context of the beginning of the Cold War. Subsequently, it follows changes in this policy over the years, which later influenced the direction of Carter's policy. In its second half, the thesis focuses specifically on Jimmy Carter's policy, including his original but unfulfilled goals. In connection with his policy, the work in the next chapter examines the shortcomings and errors of Carter's policy, which caused the success of the Islamic revolution in Iran. This chapter also includes the American approach to the Iranian crisis in the early 1950s, showing under what conditions it was possible to intervene in Iran in favor of the United States. On the contrary, the last part of the thesis analyzes the errors and circumstances of the Carter's administration in the 1970s that caused the Islamic revolution in Iran couldn't be prevented.

Klíčová slova

Zahraniční politika Spojených států amerických, Írán, íránská islámská revoluce, Jimmy Carter, studená válka, Muhammad Rezá Pahlaví.

Keywords

US foreign policy, Iran, iranian revolution, Jimmy Carter, Cold War, Mohammad Reza Pahlavi.

Title

The causes of US foreign policy failure towards Iran in the years 1977-79

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Jiřímu Pondělíčkoví, BA za pomoc při vymezení a zpracování tématu. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Oldřichu Tůmovi, Ph.D. za jeho kritický pohled a cenné rady během hodin bakalářského semináře.

OBSAH

ÚVOD	2
Cíl práce a metodologie	3
Analýza vybraných zdrojů	4
1. Spojené státy americké a Írán	5
1.1 Počátek vztahů	5
1.2 Americká zahraniční politika vůči Íránu od konce WWII	7
1.3 Vývoj americké zahraniční politiky vůči Íránu v letech 1953-1977	12
2. Carterova zahraniční politika k Íránu a íránská krize 1978-79	17
3. Důvody selhání Carterovy zahraniční politiky vůči Íránu	21
3.1 Přístup Spojených států k íránské krizi 1951-53	22
3.2 Přístup Spojených států k íránské krizi ke konci 70. let	25
4. Závěr	32
5- Summary	34
Použitá literatura	36

ÚVOD

Role Spojených států amerických v Íránu v průběhu 20. století je velmi komplexní téma, které se vzhledem k současným událostem neustále vrací. Důvodem jsou především důsledky zahraniční politiky Spojených států vůči Íránu za vlády amerického prezidenta Jimmyho Cartera koncem 70. let. Tehdy se Carterovi nepodařilo zabránit íránské islámské revoluci. Nicméně nešlo o první dopady americké zahraniční politiky na Írán. Spojené státy se v Íránu aktivně angažovaly už během druhé světové války a jejich politika vůči této zemi se postupně formovala z událostí a okolností nastupující studené války. Prezident Harry S. Truman tuto politiku nazval ve své doktríně politikou zadržování komunismu a stanovil americké cíle. Konkrétně v Íránu se kromě zadržování komunismu jednalo o zajištění a udržení přístupu k íránské ropě. Írán se tak stal součástí západního bloku. Později, v 50. letech, se objevil pro Američany problém v podobě vnitropolitických změn v Íránu a následného znárodnění ropy. Tento problém byl nakonec vyřešen americko-britským převratem a odstraněním íránského premiéra Muhammada Mosaddeka od moci. Poté americká zahraniční politika ve víceméně stejném směřování pokračovala až do konce 70. let, kdy došlo znovu k vnitropolitickým změnám v Íránu a posléze k íránské islámské revoluci. Jak se tedy mohlo stát, že v roce 1953 Američané situaci v Íránu zvrátili ve svůj prospěch a v 70. letech se jim to už nepodařilo?

V obou případech íránských krizí měla americká zahraniční politika vzhledem k Íránu stejné základy a zájmy. Zaprvé šlo o potlačování komunismu kvůli obavám z možného přechodu Íránu za železnou oponu v rámci studené války. Dále o stabilitu v regionu Blízkého východu a samozřejmě význam ropy pro západní státy. Taktéž v obou případech probíhaly demonstrace proti íránskému šáhovi Muhammadu Pahlavímu, při

kterých jeho lid projevoval nespokojenost s podmínkami v zemi a vlivem cizích států. Sice byl odpor k šáhovi v 70. letech mnohonásobně větší kvůli jeho dlouholeté represivní vládě, ale přece jen možnost udržet režim stále existovala. Za další spojitost se dá považovat to, že během obou íránských krizí se ve finále objevila možnost vojenského zásahu ze strany Američanů. V 50. i 70. letech si nikdo nemohl být jistý výsledkem takové akce a znamenalo to velký risk. Nicméně nakonec k převratu došlo jen v 50. letech za prezidenta Dwighta Eisenhowera.

Ve své bakalářské práci jsem se tak zaměřila na americkou zahraniční politiku vůči Íránu prezidenta Jimmyho Cartera s cílem zjistit, proč nedokázal zabránit íránské islámské revoluci na konci 70. let a ztrátě amerického vlivu.

Cíl práce a metodologie

Cílem bakalářské práce je objasnit zahraniční politiku amerického prezidenta Jimmyho Cartera k Íránu a zjistit důvody, proč jeho politika v 70. letech selhala a nedokázala zabránit islámské revoluci v Íránu. Ve své práci jsem se pokusila obsáhnout všechny možné příčiny a podněty mající vliv na Carterovu vládu včetně původu americko-íránského vztahu, základů jeho politiky nebo také důležitých íránských událostí. Pro zodpovězení výzkumné otázky jsou použita historickou analýzu.

První část bakalářské práce je spíše deskriptivní. Vysvětluje vývoj americko-íránského vztahu od druhé světové války na základě historických událostí a fungování amerických zahraničních politik v průběhu let. Čtenář tak může lépe pochopit samotné kořeny vztahu těchto dvou zemí a porozumět základům pozdější Carterovy politiky. Další části bakalářské práce jsou poté zaměřeny na období Carterovy vlády. Nejprve se jeho politice věnuji obecně ve vztahu k Íránu. Posléze se soustředím na problémy a okolnosti té doby, se kterými se jeho politika musela potýkat, a snažím se vyhodnotit jejich vliv na události v rámci íránské krize. Cílem je tedy zanalyzovat důvody neúspěchu Carterovy

politiky vedoucí k neschopnosti předejít íránské islámské revoluci.

Analýza vybraných zdrojů

K sepsání bakalářské práce jsem využila pouze sekundárních zdrojů v podobě tištěných či elektronických knih a akademických článků. Mezi jedny z nejdůležitějších zdrojů patřily knihy od Ervanda Abrahamiana, *The Coup: 1953, the CIA, and the roots of modern U.S.-Iranian relations* a *History of Modern Iran*, ze kterých jsem získala potřebné informace o íránské historii. Nicméně jsem k nim přistupovala kriticky, jelikož byly pojaté převážně z íránského pohledu. Další knihy se poté věnovaly hlavně zahraniční politice Spojených států, a to buď obecně nebo přímo ve vztahu k Íránu. Jednalo se například o knihy *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq* od Jamese F. Gooda, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran: Kennedy, Johnson, Nixon and the Shah* od Bena Offilera nebo *The Eagle and the Lion: The Tragedy of American-Iranian relations* od Jamese A. Billa. Všechny tyto knihy společně s mnoha dalšími mi pomohly zjistit podstatu americké zahraniční politiky a pochopit pohnutky Spojených států v různých obdobích. Jedním ze speciálně zaměřených zdrojů byla kniha *American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam: US Foreign Policy since 1974* od Trevora McCrisken, jež se věnovala následkům války ve Vietnamu a jejím vlivům na směřování politiky, avšak spíše v obecném kontextu. Dále, některé kapitoly nebo jejich menší části jsou postaveny na informacích z různých odborných článků. Příkladem mohu zmínit článek „Politics, Power, and U.S. Policy in Iran, 1950-1953“ od Francise J. Gavina, který mi osvětlil přístup Spojených států k íránské krizi v 50. letech. Podobným zdrojem mi byl článek „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah “ od Alexandera Moense, ve kterém jsem našla informace hlavně o fungování Carterovy politiky a činnosti jeho poradců.

1. Spojené státy americké a Írán

1.1 Počátek vztahů

Region Blízkého východu včetně Íránu byl v hledáčku světových mocností mnohem dříve než ve 20. století. Během 20. let 19. století se Írán, v té době nazývaný Persie¹, ocitl pod vlivem mocných impérií, Ruska na severu a Velké Británie na jihu země.² V průběhu 19. století se rozložení sil v Persii nijak podstatně nezměnilo, teprve na začátku 20. století došlo k významným historickým předělům. V roce 1906 během konstituční revoluce vznikla ústava zřizující parlament, a z Persie se tak stala konstituční monarchie.³ Mezitím se Britové a Rusové dokázali dohodnout a v roce 1907 podepsali dohodu o rozdělení sfér v Persii.⁴ Ruské impérium oficiálně kontrolovalo severní část země, Britové jih a prostřední pás mezi nimi zůstal neutrální. Dalším mezníkem byl objev velkých nalezišť ropy na jihu Persie v roce 1908⁵, kterého chtěla využít Anglo-perská ropná společnost (APOC) založená ve stejném roce. Většinový podíl v APOC následně odkoupila britská vláda, aby posílila své postavení v regionu. Po první světové válce procházela Persie složitým obdobím, kdy zemi postihl devastující hladomor a ekonomický úpadek. Společenský chaos v Persii usnadnil nástup vojenské diktatury Rezy Chána v roce 1921.⁶ Během několika let se mu podařilo nastolit řád a upevnit svoji pozici tak, že se v roce 1925 stal s podporou parlamentu novým šáhem a založil tím novou dynastii Pahlaví.⁷ Situace v Persii se uklidnila, šáh se rozhodl směřovat vedení státu prozápadně a jeho hlavním cílem byla modernizace. Avšak země byla nadále pod vlivem cizích mocností, jež se zintenzivnil s příchodem druhé světové války. V roce 1941 se

¹ Od roku 1935 je oficiálním názvem země Írán.

² Ervand Abrahamian, *The Coup: 1953, the CIA and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, (New York: The New Press, 2013), 28.

³ Michael Axworthy, *Dějiny Íránu*, (Praha: Lidové noviny, 2009), 153.

⁴ *Ibid.*, 156.

⁵ *Ibid.*, 151.

⁶ Bernard Lewis, *Dějiny Blízkého východu*, (Praha: Lidové noviny, 1997), 304.

⁷ Axworthy, *Dějiny Íránu*, 163.

Velká Británie a SSSR rozhodly pro invazi do Íránu z důvodu šáhových sympatií k Německu. Spojenci se totiž obávaly, že by se Němci mohli dostat k íránským zásobám ropy.⁸ Když Spojenci obsadili celou zemi, šáh abdikoval a nástupcem na trůn se stal jeho syn Muhammad Rezá Pahlaví, který chtěl směřovat vedení státu stejně jako jeho otec, ale nejprve se musel vypořádat s nastalými ekonomickými a sociálními problémy.

Role Spojených států v Íránu se začala výrazně odvíjet od roku 1942⁹, kdy se Spojené státy připojily k jednotkám Velké Británie a Sovětského svazu okupujícím Írán během druhé světové války. Okupace byla v zemi brána negativně, nicméně Američané byli pro Íránce přijatelnější než Britové vzhledem k minulosti íránsko-britských vztahů plynoucích z dlouhodobých neshod ohledně finančních podílů z prodeje ropy a celkového fungování AIOC (APOC byla přejmenována na Anglo-íránskou ropnou společnost) v Íránu. Přítomnost Spojených států proto nevzbuzovala takovou nelibost, díky čemuž jejich pozice v zemi oproti ostatním posílila.¹⁰ Prvním takovým příkladem se stala krize v roce 1946¹¹, kdy byl Írán jako jeden z prvních států vtažen do začínajícího konfliktu studené války. Příčinou byly jednotky SSSR, které po skončení druhé světové války neodešly ze země ve stanoveném termínu. Sověti si chtěli vydobýt kontrolu skrze uzavření ropné koncese a zároveň podporovali separatismus Ázerbájdžánců na severu země¹². Nakonec ani v jednom případě neuspěli. Sovětům se nepodařilo uzavřít ropnou koncesi a íránská vláda separatistické snahy potlačila.¹³ Sovětský neúspěch tak zažehnal jednu z prvních krizí studené války. Spojené státy posílily svůj vliv v zemi a začaly se více angažovat prostřednictvím poskytování svých techniků, poradců a jiných odborníků.

⁸ Nikki R. Keddie a Yann Richard, *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, (New Haven: Yale University Press, 2006), 105.

⁹ Axworthy, *Dějiny Íránu*, 172.

¹⁰ *Ibid.*, 173.

¹¹ Michael Axworthy, *Revolutionary Iran: a history of the Islamic republic*, (New York: Oxford University Press, 2013), 46.

¹² Abrahamian, *The Coup: 1953, the CIA and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, 37.

¹³ Axworthy, *Revolutionary Iran*, 46.

Díky tomu Írán mohl pokračovat v prozápadním směřování.

1.2 Americká zahraniční politika vůči Íránu od konce WWII

Poválečné uspořádání světa se neprojevalo okamžitým rozdělením na dvě mezi sebou soutěžící sféry. Nicméně sovětsko-americká konfrontace v různých regionech světa přispěla k rychlému nástupu studené války.¹⁴ Jednou z takových konfrontací vzbuzujících v Američanech obavy byla právě íránská krize v roce 1946, kdy se ukázalo, že Írán je zranitelný a snadno napadnutelný. Kromě toho, když po válce začala rekonstrukce evropských zemí, Spojeným státům došlo, že závislost západního světa na ropě je nevyhnutelná.¹⁵ Blízký východ s ohromnými zásobami ropy se proto stal v amerických očích velice důležitým regionem. Pokud by se totiž dostal pod mocenský vliv Sovětského svazu, mohlo by to uškodit všem americkým spojencům závislým na ropě z této oblasti, z velké části hlavně evropským státům.¹⁶ S narůstající intenzitou studené války se americká zahraniční politika začala formovat na dvou základních principech, zachovat si přístup k ropě a zároveň zabránit Sovětům v šíření jejich vlivu.¹⁷ Na těchto základech se v roce 1947 zrodila Trumanova doktrína¹⁸, jejímž prvotním úkolem bylo prostřednictvím ekonomické a vojenské pomoci zajistit obranu Řecka a Turecka před sovětskou agresí. Avšak globálním cílem doktríny bylo stabilizovat všechny státy, které by mohly podlehnout komunistické expanzi, což v podstatě definovalo americkou zahraniční politiku na desítky let dopředu.¹⁹ Americká politika zadržování komunismu založená na výše zmíněných geopolitických a

¹⁴ Michael Cox a Doug Stokes, *US Foreign Policy*, (New York: Oxford University Press, 2012), 66.

¹⁵ *Ibid.*, 201.

¹⁶ Bledar Prifti, *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity*, (UK: Palgrave Macmillan, 2017), 60.

¹⁷ Ben Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran: Kennedy, Johnson, Nixon and the Shah*, (UK: Palgrave Macmillan, 2015), 18.

¹⁸ Cox, *US Foreign Policy*, 205.

¹⁹ Trevor B. McCrisken, *American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam: US Foreign Policy since 1974*, (UK: Palgrave Macmillan, 2003), 21.

socioekonomických faktorech se tak samozřejmě promítla i ve vztahu k Íránu. Zajištěná stabilita Íránu společně s přístupem k jeho ropě v průběhu druhé poloviny 40. let 20. století představovaly důležitou součást americké národní bezpečnosti.²⁰ Když se však na jaře roku 1951 rozhodl íránský parlament na popud Muhammada Mosaddeka znárodnit ropu²¹ a přejmenovat AIOC na Národní íránskou ropnou společnost (dále NIOC), byla to pro Američany nečekaná situace, jíž předcházelo několik faktorů.

Když skončila autoritativní vláda Rezy Šáha, díky nově nabyté politické svobodě se v Íránu postupně rozšířilo politické spektrum. Mezi jednu z nových politických stran patřila například komunistická strana Túde²², která později sehrála významnou roli. V průběhu let v reakci na přetrvávající britský vliv v zemi se začaly utvářet v Íránu nacionálně smýšlející strany. Nelíbilo se jim, že AIOC kontrolovaná Brity vykořisťuje jejich zemi a že nedostávají odpovídající podíl z prodeje ropy²³, což bylo jedním z hlavních důvodů narůstající íránské nespokojenosti. Následně ke konci 40. let vznikla velká koalice těchto stran nazvaná Národní fronta, jejíž nejvýraznější postavou se stal Muhammad Mosaddek.²⁴ Dalšími důvody byly ekonomické a sociální problémy. Po druhé světové válce se Spojené státy snažily Íránu pomoci. Kromě bezprostřední podpory po válce, byl jedním z projektů poskytujících technickou a ekonomickou asistenci například Point Four Program²⁵ amerického prezidenta Harryho S. Trumana. Přesto se ekonomickým a sociálním problémům v Íránu zabránit nepodařilo. Vše vygradovalo koncem 40. let, kdy se otevřela debata o nové koncesi. AIOC nakonec přišla s tzv.

²⁰ Yakub Halabi, *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*, (New York: Routledge, 2009), 29.

²¹ Michal Alagierski, „The Foreign Policy of the USA and Great Britain towards Iran during the Years 1951-1953“, *SDU Faculty of Arts and Sciences – Journal of Social Sciences* 31, (duben 2014): 333, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/117755>.

²² Keddie, *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, 106.

²³ *Ibid.*, 123.

²⁴ Axworthy, *Dějiny Íránu*, 175.

²⁵ Roham Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, (New York: Oxford University Press, 2014), 13.

supplemental agreement²⁶, která však ani z daleka nesplňovala íránské nároky. Během následujících měsíců se mezi Velkou Británií a Íránem řešila revize ropné koncese a Národní fronta díky neustávajícímu sporu s Brity získávala stále více příznivců. Události nabraly spád na jaře roku 1951, kdy došlo k nečekané vraždě íránského premiéra Aliho Razmary²⁷ podporujícího novou koncesi. Muhammad Mosaddek v té době přišel s návrhem na znárodnění ropy, čímž u Íránců dosáhl velké obliby. Po protestech za znárodnění ropy se parlament usnesl na prosazení zákona o znárodnění a následně na to se Muhammad Mosaddek stal za velké podpory lidu novým íránským premiérem. AIOC byla nahrazena NIOC, Íránci dosáhli svého a znárodnění ropy odstartovalo novou etapu jak v íránské, tak i mezinárodní politice.

Po znárodnění ropy, jehož hlavním důvodem byla neschopnost dohodnout se na kompromisu v ropné otázce, začali Britové řešit stav, ve kterém se ocitli. Nechtěli rezignovat a byli odhodláni přivlastnit si zpět, co jim podle nich patřilo. Obrátili se proto na Mezinárodní soudní dvůr v Haagu²⁸, nicméně rozhodnutí soudu se nakonec odložilo, dokud se nevyřeší všechny okolnosti případu. Spojené státy se v první chvíli zachovaly víceméně neutrálně. Sice uznaly nároky Íránu, ale dále se do těchto záležitostí plést nechtěly, pouze vybídly obě strany k rozumnému vyjednávání. Když se počáteční debaty nikam neposunuly, Velká Británie okamžitě zvažovala vojenský zásah.²⁹ Spojené státy reagovaly upozorněním, že takový akt může vést k neblahým následkům v celém regionu Blízkého východu a rozhodly se v dalších jednáních více angažovat.³⁰ Během léta 1951 proběhla setkání amerických vyslanců s premiérem Mosaddekem, aby ho přemluvili a zvrátili tak znárodnění, nicméně poměry kolem britsko-íránského sporu se nezlepšily.³¹

²⁶ Keddie, *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, 124.

²⁷ Abrahamian, *The Coup: 1953, the CIA and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, 53.

²⁸ *Ibid.*, 81.

²⁹ Alagierski, „The Foreign Policy of the USA and Great Britain towards Iran 1951-1953“, 334.

³⁰ *Ibid.*, 334.

³¹ *Ibid.*, 335.

Po tomto neúspěchu vyhlásila Velká Británie na Írán embargo. Spojené státy se k embargu přidaly až po několika neúspěšných jednáních.³² Po dalších měsících a přetrvávajících neshodách, Britům začalo docházet, že největší překážkou v dosažení jejich cílů je Mosaddek a jediným východiskem je zbavit se ho. Do konfliktu se rozhodli zapojit svoji tajnou službu SIS.³³ Pak už jen zbývalo zjistit, jestli najdou spojence v Američanech.

Od začátku své přítomnosti v Íránu se Spojené státy snažily chovat odlišně od jednání předešlých evropských kolonizátorů.³⁴ Bylo tomu tak alespoň prvních pár let. Jenže s příchodem íránské krize se politika Spojených států začala potýkat s dilematem vybrat si mezi podporou nacionalistického hnutí nebo snahou zachovat rozložení sil mezi Východem a Západem.³⁵ Toto dilema vycházelo z obav Američanů, že jakékoliv velké vnitřní změny v Íránu by mohly vést k jeho destabilizaci a následnému rozvratu země komunisty, čímž by přišly o přístup k ropě.³⁶ Americkým pochybnostem nepřidaly Mosaddekovy snahy o neutralitu Íránu ani jeho oznámení, že je ochoten na základě britského embarga prodat ropu komukoliv, kdo bude mít zájem, včetně komunistických zemí.³⁷ Američané došli k závěru, že to nemohou riskovat a že jedinou stabilitu v Íránu pro ně představuje šáh.³⁸ Vzhledem ke stupňujícím se nesnázím a k tomu, co vše bylo v sázce se Spojené státy nakonec rozhodly přistoupit na nabídku spolupracovat s Velkou Británií na odstranění Mosaddeka z funkce íránského premiéra.

V době trvání íránské krize hrály podstatnou roli i další okolnosti, a to především

³² Keddie, *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, 125.

³³ Alagierski, „The Foreign Policy of the USA and Great Britain towards Iran 1951-1953“, 338.

³⁴ Halabi, *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*, 30.

³⁵ Alan P. Dobson a Steve Marsh, *US Foreign Policy since 1945*, (New York: Routledge, 2006), 29.

³⁶ Kylie Baxter a Shahram Akbarzadeh, *US Foreign Policy in the Middle East: The Roots of anti-Americanism*, (New York: Routledge, 2008), 22.

³⁷ Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 20.

³⁸ James F. Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, (New York: St. Martin's Press, 1997), 14.

změny nálad a postojů ke krizi na obou stranách sporu. Ačkoliv se Mosaddekova pozice zdála neotřesitelná, část příznivců z Národní fronty se proti němu obrátila. Vadilo jim, že Mossadekova vláda se stávala čím dál více autoritativnější a zpochybňovali jeho vedení politiky kvůli neustále se zhoršujícím ekonomickým a sociálním podmínkám v zemi.³⁹ Na americké straně probíhaly trochu jiné změny. Na podzim roku 1952 bylo jasné, že liberálního amerického prezidenta Trumana vystřídá konzervativnější Dwight Eisenhower a očekávala se i změna v zahraniční politice Spojených států. Nástup Eisenhowera však nepředstavoval až tak dramatický zlom.⁴⁰ Ačkoliv prezident Truman v posledních měsících své vlády vynaložil velké úsilí na vyřešení íránské krize mírnou cestou, už tehdy se začalo počítat s možností změny íránského vedení.⁴¹ Ta se vzhledem k okolnostem stávala stále pravděpodobnější variantou a po nástupu Eisenhowera vyplynula jako jediné řešení. Spojené státy nakonec provedly převrat v Íránu na základě ohrožení dvou základních principů jejich zahraniční politiky vůči regionu Blízkého východu. Prvním z důvodů byla íránská ropa a s ní spojený spor, který vygradoval do obrovských rozměrů, díky němuž se zkomplikovaly nejen finanční příjmy Velké Británie, ale i Íránu. Druhým důvodem vyplývajícím z ropné krize i ze situace v zemi byla podle Američanů politická nestabilita a narůstající Mosaddekovy komunistické tendence. Nicméně komunistická aktivita v Íránu nebyla taková, jakou ji Spojené státy prezentovaly.⁴² Po převratu, kdy se podařilo vrátit moc do rukou šáha, se Eisenhowerova vláda postarala o posílení a rozšíření americko-íránského vztahu⁴³, aby se už podobný scénář neopakoval.

³⁹ Ervand Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions*, (Princeton: Princeton University Press, 1982), 274.

⁴⁰ Francis J. Gavin, „Politics, Power, and U.S. Policy in Iran, 1950-1953“, *Journal of Cold War Studies* 1, č.1 (zima 1999): 59.

⁴¹ Steve Marsh, „Continuity and Change: Reinterpreting the Policies of the Truman and Eisenhower Administrations toward Iran, 1950-1954“, *Journal of Cold War Studies* 7, č.3 (léto 2005): 108.

⁴² Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 117.

⁴³ Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 159.

V rámci tehdejšího bipolárního světa, byli Američané spolu s Brity schopni udělat cokoliv, aby docílili svého. Přes všechna nedorozumění a neshody se rozhodli, že musí zajistit přijatelnější íránskou vládu a udržet tak Írán na své straně. Přesto příliš nezházili, jak rozsáhlý to může mít dopad. Zachování Íránu na americké straně barikády sice bylo úspěšné, avšak za cenu toho, že v Íráncích vyvolali pocit zrady a nedůvěry, který přetrvával mnoho let. Každopádně to, co tehdy v srpnu 1953 proběhlo, znamenalo velký bod zlomu a vytyčilo americkou zahraniční politiku vůči Íránu na roky dopředu.

1.3 Vývoj americké zahraniční politiky vůči Íránu v letech 1953-1977

Pro pochopení Carterovy politiky vůči Íránu, se nelze věnovat pouze tomu danému období, ale je potřeba zmínit alespoň to nejdůležitější, co se týká předchozího vývoje vztahů a událostí od převratu v roce 1953. Spojené státy si ze zkušenosti s Íránem z let 1951-53 vzaly ponaučení a nadále chtěly podobným krizím předejít. Eisenhowerova vláda navázala na Trumanovu politiku zadržování komunismu a rozhodla se jí ještě zintenzivnit.⁴⁴ Protože na základě předešlých zkušeností bylo podle Spojených států do budoucna velmi nezbytné zajistit si dlouhodobý a stabilní přístup k ropě a zároveň zadržovat expanzi Sovětského svazu z hlediska studené války.

Po převratu chtěli Američané co nejdříve urovnat ropný spor, aby stabilizovali nový režim.⁴⁵ Zároveň, když se šáh znovu ujal moci, potřeboval upevnit svoji vládu pomocí armády. Američané proto přistoupili na šáhovu žádost, a kromě naléhavé ekonomické pomoci poskytli šáhovi i značné vojenské prostředky na vybudování silné íránské armády.⁴⁶ Následně přišel na řadu ropný spor. Při vyjednávání nových koncesí a podmínek se postupně ukázalo, že britská nadvláda nad íránskou ropou je minulostí.⁴⁷ Tu

⁴⁴ Halabi, *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*, 29.

⁴⁵ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 126.

⁴⁶ Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, 18.

⁴⁷ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 148.

převzaly Spojené státy, když pomohly uzavřít ropnou dohodu v srpnu 1954⁴⁸, která zisky z ropy rozdělovala půl na půl mezi NIOC a mezinárodní konsorcium z velké části tvořené americkými ropnými společnostmi. Tím se americko-iránský vztah upevnil, nicméně další posun v americké zahraniční politice na sebe nenechal dlouho čekat. Vzhledem k mezinárodním událostem, snahám zabránit komunistické expanzi a narůstání panarabského hnutí byla vyhlášena Eisenhowerova doktrína v lednu 1957⁴⁹ nabízející ekonomickou a vojenskou pomoc zemím Blízkého východu, které se cítily ohrožené mezinárodním komunismem. Následně iránská vláda zrušila stanné právo a šáh za podpory Spojených států založil vnitřní bezpečnostní službu SAVAK, která se měla soustředit na potlačování opozice, aby upevnil svoji moc.⁵⁰ V dalších letech potom Eisenhowerova vláda pokračovala ve vojenské pomoci Íránu, aby zajistila jeho stabilitu a odolnost skrze armádu.

V průběhu 50. let 20. století si Američané uvědomili, že v rámci udržení stability v Íránu je potřeba ho také modernizovat.⁵¹ Narazili však na šáhovy požadavky na vojenské vybavení a větší armádu, což bylo podle něj důležitější než reformy. Nakonec se Američané rozhodli, že lepší bude neriskovat a šáhovi vyhověli.⁵² Menší zvrat však přišel s nástupem Johna F. Kennedyho na post amerického prezidenta. Ten začal kritizovat bývalou Eisenhowerovu vládu a chtěl se zaměřit na podporu modernizace zemí třetího světa. Šáh s tímto přístupem nesouhlasil, protože se obával, že americká vláda by mohla omezit dosavadní vojenské dodávky.⁵³ A tak se taky stalo. Prezident Kennedy poté navrhl šáhovi nový plán prosazující hlavně ekonomické a politické reformy, které měl

⁴⁸ Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, 18.

⁴⁹ Prifti, *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity*, 70.

⁵⁰ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 160.

⁵¹ *Ibid.*, 166.

⁵² *Ibid.*, 166.

⁵³ *Ibid.*, 169.

provést iránský premiér Ali Amini.⁵⁴ Jenže šáh Aminiho nahradil a sám převzal iniciativu. V roce 1963 představil novou hospodářskou a sociální politiku zvanou Bílá revoluce postavenou mimo jiné na pozemkové reformě.⁵⁵ Kennedymu tak nezbylo nic jiného než podpořit šáha a přijmout jím vytvořené reformy, protože o ně mu šlo především. Ačkoliv se reformy na venek zdály jako pokrokové, Íránci se proti nim, a také pokračujícím represím a korupci bouřili. Ve stejné době se do povědomí dostal duchovní Rúholláh Chomejní⁵⁶, když začal veřejně vystupovat proti šáhovi a jeho režimu, a vinil ho spolu s Američany ze problémů v zemi. Po neustávajících protestech se situace v červnu 1963 vyhrotila natolik, že šáh hromadné protesty brutálně potlačil.⁵⁷ Podle Kennedyho byla nutnost reformů důležitá a ospravedlňovala tak šáhovy postupy. Navíc tehdy hrály velkou roli zájmy Spojených států⁵⁸, které Kennedy nemohl ohrožit, a proto šáhovu politiku podpořil. V podstatě se rozhodl upřednostnit stabilitu Íránu na úkor jeho rozvoje, aby neztratil šáha jako spojence na Blízkém východě a pokračoval v již zaběhnuté zahraniční politice Spojených států. Důkazem byly jejich vzájemné rozhovory, které se stejně časem stočily od reformů zpět k prodeji zbraní.⁵⁹ Kennedy tak pomohl šáhovi nejen umlčet opozici, ale také celkově upevnit jeho autoritářskou vládu.

Další americký prezident, Lyndon B. Johnson, věřil, že vztahy s Íránem byly na dobré cestě. Přesto, že se neschylovalo k žádným krizím, Johnson chtěl utužit dobré vztahy se šáhem ještě více. Proto se snažil šáhovi vyjít vstříc, a to především v otázce prodeje vojenského vybavení.⁶⁰ Postupem času se však situace, kdy byl Írán závislý na Spojených státech, pomalu měnila. Írán v průběhu 60. let začal profitovat ze

⁵⁴ Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, 22.

⁵⁵ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 176.

⁵⁶ *Ibid.*, 179.

⁵⁷ Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, 23.

⁵⁸ Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 47.

⁵⁹ Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, 23.

⁶⁰ Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 91.

zvyšujících se příjmů ropy⁶¹, což znamenalo, že už nepotřeboval ekonomickou pomoc od Američanů a tím jejich vliv na šáha klesal. Nicméně Spojeným státům na spojení s Íránem velmi záleželo. Stále viděly šáha jako jedinou možnost k udržení svých zájmů v regionu, a tak si ho chtěly pojistit dalším navýšením prodeje zbraní.⁶² Když poté v roce 1968 ohlásila Velká Británie svůj odchod z oblasti Perského zálivu do roku 1971⁶³, bylo jasné, že Spojené státy tomu budou muset podříditi svoji zahraniční politiku.

Stejný problém řešil kromě Johnsona hlavně nastupující prezident Richard Nixon. Odchodem Velké Británie by se na Blízkém východě vytvořilo mocenské vakuum, které bylo potřeba vyplnit. Za svojí vlády navíc Nixon řešil narůstající problémy s válkou ve Vietnamu a také novou politiku détente ve vztahu k Sovětskému svazu. Ve stejné době však americká vláda zvyšovala vojenskou pomoc různým regionálním partnerům, aby se zamezilo expanzi Sovětského svazu.⁶⁴ S tím vším souvisela Nixonova doktrína vyhlášená v létě 1969⁶⁵ a byla namířena na spojenecké státy Američanů v různých částech světa. Tyto státy se měly stát zástupci protisovětské politiky ve svém regionu. V rámci Blízkého východu Nixon vybral Írán za hlavního spojence, což nebylo způsobeno pouze jeho dobrým vztahem s šáhem ale také souhrou okolností. Potřeboval mít v šáhovi neotřesitelného spojence, aby zajišťoval stabilitu v Perském zálivu, posílil Írán proti Sovětskému svazu a zároveň zvýšil americký vliv na Írán.⁶⁶ Šáh tento přístup s radostí přijal, nicméně snaha zvýšit americký vliv příliš nevyšla. Když Američané udělali z íránského klienta partnera, stali se na něm závislí, protože si šáha nechtěli znepřátelit, a šáh se toho nebál využít ve prospěch své armády a vojenského zásobování.⁶⁷

⁶¹ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 182.

⁶² Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 92.

⁶³ *Ibid.*, 122.

⁶⁴ Prifti, *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity*, 73.

⁶⁵ Cox, *US Foreign Policy*, 204.

⁶⁶ Prifti, *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity*, 75.

⁶⁷ Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 134.

Za krátké funkční období prezidenta Geralda Forda se vztah Spojených států k Íránu nezměnil. V polovině 70. let 20. století se Spojené státy dostaly do fáze, kdy přišly ještě další problémy. Vzhledem k důsledkům vietnamské války a ropného šoku se Američané museli vypořádat s ekonomickým úpadkem.⁶⁸ Aby nedošlo k dalším problémům, Američané se začali ještě více spoléhat na Írán kvůli udržení stability a bezpečnosti v Perském zálivu, a proto pokračoval prodej zbraní jen s občasnými omezeními.⁶⁹ Zároveň to bylo výhodné pro ekonomiku Spojených států. Když poté nastoupil do funkce amerického prezidenta Jimmy Carter, pro šáha to znamenalo možné ohrožení americko-iránského vztahu, nicméně v průběhu let 1977-79 se podmínky změnily pro obě strany nečekaným směrem.

⁶⁸ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 185.

⁶⁹ Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, 177.

2. Carterova zahraniční politika k Íránu a íránská krize 1978-79

Přístup a zahraniční politika Spojených států vůči Íránu od konce druhé světové války se dá popsat celkem jednoduše. Americké vlády se v průběhu let snažily bojovat proti sovětské expanzi a vlivu, a na to se vázaly všechna jejich rozhodnutí a činy. Jimmy Carter v tomhle směřování nepředstavoval velkou výjimku, nicméně bylo něco, čím se chtěl odlišit od svých předchůdců. Rozhodl se usilovat o prosazování lidských práv a redukci zbraní nejen v Íránu, ale také globálně.⁷⁰ Tento fakt šáha velmi zneklidňoval, protože tušil, že se tomu nevyhne. Aby si šáh nového prezidenta naklonil na svou stranu a vzájemné vztahy obou států zůstaly stejné, ještě dříve, než Carter oficiálně nastoupil do funkce, šáh provedl kroky k liberalizaci režimu⁷¹. Propustil politické vězně a zmírnil útlak společnosti. Na Cartera to sice zapůsobilo, jenže když šáh zmírnil represe, odstartovalo to éru narůstajících protestů v zemi.⁷² Íránský lid se začal shromažďovat a konečně mohl projevit svoji dlouholetou nespokojenost.

Ke konci 70. let byla íránská nespokojenost přítomná ve všech vrstvách společnosti a do ohromné míry narostla v průběhu let. Odporu proti šáhovi odstartovaly šáhovy reformy ze 60. let pod názvem Bílá revoluce a jejich následky. Ty zapříčinily nejen ekonomické ale i politické nesnáze přetrvávající až do 70. let. Lidé se bouřili proti korupci, špatným sociálním podmínkám a přílišnému vlivu Spojených států.⁷³ Značnou roli sehrála i sekularizace země⁷⁴ a politické represe prováděné vnitřní bezpečnostní službou SAVAK. V kontextu s rostoucí frustrací se tehdy objevilo islamistické hnutí, které začalo šířit revoluční myšlenky na změnu režimu.⁷⁵ Po protestech a masakrech v 60.

⁷⁰ Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 158.

⁷¹ Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, (New York: Cambridge University Press, 2008), 157.

⁷² *Ibid.*, 157.

⁷³ Greg Ryan, *US Foreign Policy towards China, Cuba and Iran: The Politics of Recognition*, (New York: Routledge, 2018), 102.

⁷⁴ Baxter a Akbarzadeh, *US Foreign Policy in the Middle East*, 73.

⁷⁵ *Ibid.*, 72.

letech se tváří duchovní opozice proti šáhovi stal Chomejní. V 70. letech jeho podpora nadále sílila, protože dokázal oslovit lidi, kteří se ztotožnili s kritikou šáha a jeho zkorumpovaného režimu.⁷⁶ Přispěla k tomu i situace v Íránu, když v druhé polovině 70. let spadla cena ropy⁷⁷ a šáh způsobil svými špatnými ekonomickými rozhodnutími ještě větší problémy. Ačkoliv se krize v Íránu postupně zhoršovala, šáh byl od problémů íránské společnosti oddělen a nevnímal je⁷⁸, což byl jeden z důvodů jeho pozdějšího pádu.

Když v roce 1977 Jimmy Carter nastoupil do funkce, protesty v Íránu ještě nebyly tak velké. Íránci čekali jaké další ústupky šáh uskuteční a jak se projeví prezident Carter. Nicméně moc dlouho čekat nemuseli, protože šáh se svými reformami nijak výrazně nepokročil. Od podzimu 1977 dávali lidé stále více najevo svoji nespokojenost a otevřeně kritizovali například tehdy jedinou legální politickou stranu Stranu obrody⁷⁹ založenou šáhem v roce 1975. Carter Íránce nakonec také zklamal. Brzo si uvědomil, že jeho politické plány byly moc idealistické a že bude potřeba realističtější koncepce politiky. Proto začal dělat různé kompromisy a používat politiku dvojího standardu.⁸⁰ Důkazem jeho politických kompromisů byl přístup k Íránu. V květnu 1977 ministr zahraničních věcí Spojených států Cyrus Vance⁸¹ navštívil Írán a ujistil šáha o pokračování pevného svazku obou zemí a poskytování zbraní. Poté následovaly vzájemné návštěvy obou státníků, při kterých si potvrdili již dříve dohodnuté body a přístupy. Při návštěvě v Íránu ke konci roku 1977 pak Carter pronesl, že Írán je díky vedení šáha ostrovem stability.⁸²

Carter tak na Írán nikdy neuplatnil svou agendu týkající se lidských práv a

⁷⁶ James A. Bill, *The Eagle and the Lion: The Tragedy of American-Iranian relations*, (New Haven: Yale University Press, 1988), 239.

⁷⁷ Christian Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Strategic Alliance*, (UK: Palgrave Macmillan, 2013), 4.

⁷⁸ Ryan, *US Foreign Policy towards China, Cuba and Iran*, 102.

⁷⁹ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 158.

⁸⁰ Prifti, *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity*, 79.

⁸¹ Chad E. Nelson, „The evolution of norms: American policy toward revolution in Iran and Egypt“, *Journal of Human Rights* 16, č.4 (2017): 501, DOI: 10.1080/14754835.2016.1216308.

⁸² Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran*, 156.

pokračoval v politice svých předchůdců. Podporoval šáha, oceňoval jeho politiku a pouze nabádal k dalším liberalizačním krokům. Navíc poznal, stejně jako jeho předchůdci, že šáh je klíčem ke stabilitě Íránu a pokračoval také v poskytování zbraní.⁸³ Na druhé straně šáh viděl, že má Carterovu podporu a byl spokojen, že může navázat na svoji střídavou politiku represivních opatření s občasným uvolňováním režimu.⁸⁴ Zatímco Spojené státy společně se šáhem dál ignorovali potřeby obyčejných lidí, nevraživost v iránské společnosti vůči nim dosáhla takové míry, že opozice Cartera nadobro odepsala a Írán začal směřovat k revoluci.

Situace v Íránu se vyhroutil krátce po odjezdu Cartera. Důvodem byl článek ve státěm kontrolovaných novinách z ledna 1978⁸⁵, který odsuzoval duchovenstvo, a zejména pak kritizoval Chomejního. Článek pobouřil spoustu studentů a kleriků. Jejich protesty se konaly v iránském městě Qom⁸⁶, v centru šíitského islámu, několik dalších dní po vydání článku. Šáh se rozhodl, že proti nim brutálně zakročí pomocí svých bezpečnostních složek. Tento incident odstartoval velké a dlouhotrvající vlny demonstrací, které sílily v průběhu roku. Postupně se protesty Íránců a násilné střety s policií začaly rozšiřovat a odehrávaly se v mnoha městech po celé zemi jako například v Tabrízu, Isfahánu nebo Jazdu.⁸⁷ Po každé vlně demonstrací se napětí stále více stupňovalo, nicméně důležitý zlom přišel na podzim téhož roku. Když začátkem září šáh kvůli stavu v zemi vyhlásil stanné právo⁸⁸, sešla se opravdu masivní demonstrace, která si nakonec vyžádala několik desítek mrtvých a spoustu zraněných. Tento brutální zásah šáhových jednotek proti iránskému lidu se do dějin zapsal jako Černý pátek⁸⁹ a znamenal

⁸³ Bill, *The Eagle and the Lion*, 228.

⁸⁴ David P. Houghton, *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 70.

⁸⁵ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 158.

⁸⁶ Bill, *The Eagle and the Lion*, 235.

⁸⁷ Abrahamian, *A History of Modern Iran*, 159.

⁸⁸ *Ibid.*, 159.

⁸⁹ *Ibid.*, 159.

poslední kapku vedoucí k zániku šáhova režimu.

V následujících týdnech a měsících se nepokoje rozšířily do všech vrstev íránské společnosti. Důvodem byly praktiky bezpečnostních jednotek, které dokázaly sjednotit umírněnou opozici s tou radikálnější.⁹⁰ Postupem času si šáh začal uvědomovat, že se děje něco opravdu vážného a že použití síly už nemusí být efektivní. Kontaktoval proto Spojené státy, avšak jejich reakce odpovídala tomu, že Američané jednoduše nevěřili⁹¹, že by mohl nastat zvrat v rámci šáhova režimu. Jejich chyby a pozdější bezradnost nad celým stavem věci přispěla svým dílem.⁹² Situace se tak pro šáha neustále zhoršovala až bylo na záchranu režimu či reformu pozdě. Šáh se snažil ještě věci obrátit, ale nebylo to nic platné. Vše vyústilo v pád režimu, když v lednu 1979⁹³ šáh opustil zemi a následně se z exilu vrátil Chomejní, který se stal novým oslavovaným vůdcem íránského lidu. Revoluce trávající něco málo přes rok tak byla završena a Írán nabral úplně nový směr k islámskému zřízení.

Šáh byl sice zodpovědný za pád svého režimu, ale byl to také dlouholetý přístup Spojených států, který měl na revoluci velký podíl. Íránci nezapomněli na americkou intervenci v roce 1953, z níž vyšel šáh jako nástroj jejich politiky a vlivu. Pozdější americká podpora šáhova auto režimu vyvolala v opozici protiamerické nálady. Opozice tak bojovala nejen proti šáhovi, ale i proti zahraničnímu vměšování ze strany Američanů, a proto byla íránská islámská revoluce tak specifická. Kromě toho, že kombinovala náboženský moralismus se silným íránským nacionalismem⁹⁴, představovala naprosto novou situaci a hrozbu pro Spojené státy, na kterou nebyl nikdo připraven.

⁹⁰ Bill, *The Eagle and the Lion*, 237.

⁹¹ Ryan, *US Foreign Policy towards China, Cuba and Iran*, 101.

⁹² *Ibid.*, 97.

⁹³ Baxter a Akbarzadeh, *US Foreign Policy in the Middle East*, 79.

⁹⁴ Cox, *US Foreign Policy*, 207.

3. Důvody selhání Carterovy zahraniční politiky vůči Íránu

Íránská islámská revoluce byla bodem zvratu pro Írán a šokem pro celý svět. Spojené státy tehdy ztratily jednoho z nejloajálnějších partnerů na Blízkém východě. Jednoznačnými příčinami byly socioekonomické a politické problémy v Íránu, které vyvolaly negativní odezvu íránského lidu proti šáhovi a jeho režimu. Jako další příčiny se musí zvážit všechny vlivy a okolnosti jež tomu nějakým způsobem napomohly. Kromě jasných vnitřních problémů v Íránu, se pozornost obrátila na Carterovu zahraniční politiku k Íránu a její fungování, na které se na následujících stránkách zaměřím i já. Carterova politika se ukázala jako plná chyb, nedopatření a vnitřních nesrovnalostí, které se odehrávaly jak ve Washingtonu, tak v Teheránu. Americká zahraniční politika vůči Íránu od druhé světové války byla založena na politice zadržování komunismu spojené s udržením strategických zdrojů ropy. Pro naplnění těchto zájmů v Íránu se Spojené státy rozhodly promítnout svůj vliv skrze šáha Pahlavího, aby dosáhly svého. Tato koncepce politiky přetrvala s menšími odchylkami až do konce 70. let 20. století, což jsem rozepsala a doložila na předchozích stránkách mé práce. Nicméně právě tato provázanost Spojených států se šáhem se Američanům vymstila. Íránci byli frustrováni z podmínek v zemi a šáh se Spojenými státy byl viděn jako jeden velký společný viník stojící za všemi problémy. Tak se ho rozhodli zbavit a bojovat za normy, které podle nich byly správné.

V další části mé práce bych se chtěla konkrétněji věnovat Carterově zahraniční politice vůči Íránu, protože její přístup zjednodušený pouze na principy studené války nestačí. Ačkoliv se v té době odehrávaly jiné světové události nebo docházelo k různým nedorozuměním v rámci Carterovy administrativy, je toho ještě mnoho, co se musí objasnit. Všechny tyto aspekty je potřeba pospojovat a utvořit tak komplexní obrázek toho, proč Carterova vláda selhala v případě Íránu.

Při přemýšlení nad Carterovou zahraniční politikou a jejími činy se nabízí

porovnání s politikou Truman/Eisenhowera a tehdejší intervencí v Íránu proti premiéru Mosaddekovi. Politiky všech tří prezidentů stály na stejných principech, na zadržování komunismu a udržení přístupu k ropě. V obou případech byl šáh americkým spojencem a také docházelo k velkým demonstracím, kdy účastníky spojovalo nacionalistické smýšlení. I když je pravda, že ke konci 70. let byly protestní akce mnohem intenzivnější a rozsáhlejší, měly navíc náboženský podtext. Tak jak je tedy možné, že Eisenhowerova politika tehdy slavila úspěch a Carterova selhala ve prospěch nového íránského zřízení? Americké politiky byly stejné. Podmínky v podobě vnitřních nepokojů proti šáhovi v podstatě také. Nicméně jak už jsem zmínila, zkoumání politických koncepcí v obecné rovině moc nefunguje. Budu tedy detailněji zkoumat v čem se lišil přístup a okolnosti Carterovy administrativy od předchozích vlád Trumana a Eisenhowera a jaké kroky nakonec vedly k jejímu selhání. Zároveň se pokusím zjistit, zda mohl Carter koncem 70. let intervenovat v Íránu, aby zachránil šáha, stejně jako Eisenhower v roce 1953.

3.1 Přístup Spojených států k íránské krizi 1951-53

Znárodnění ropy znamenalo velkou změnu v íránské ale i mezinárodní politice. Američané znárodnění zprvu nepřikláněli takovou váhu a věřili v rychlé vyřešení situace. Až později si uvědomili, co všechno je pro ně v sázce. V případě, že by ztratily přístup k ropě, znamenalo by to vážné nebezpečí vzhledem k mezinárodní situaci.⁹⁵ Když se situace s ropou nijak nevyvíjela, Velká Británie se postupně přiklonila k plánu odstranit Mosaddeka z čela íránské vlády. V té době si nemohli dovolit ztratit přístup k ropě⁹⁶, protože by přišli o spoustu peněz a vliv v oblasti, která byla strategicky důležitá kvůli probíhající studené válce. To stejné si po nějakém čase uvědomily i Spojené státy, ačkoliv jejich role byla zprvu spíše neutrální. V prvních měsících Američané fungovali jako

⁹⁵ Abrahamian, *The Coup: 1953, the CIA and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, 65.

⁹⁶ *Ibid.*, 79.

mediátoři⁹⁷ a až poté se přiklonili na stranu Velké Británie.

Většina historiků se domnívá, že zlomovým bodem v přístupu Spojených států k Íránu byl nástup Eisenhowera do funkce prezidenta v roce 1953.⁹⁸ Nicméně je potřeba zvážit veškeré okolnosti, které v té době mohly zasahovat do politického dění, aby se utvořil opravdu celistvý obraz celé situace. Ze začátku krize byla Trumanova vláda k Íránu vlídná a snažila se přimět jak Írán, tak Velkou Británii k rozumné dohodě. V té době po světě probíhaly nesčetné konflikty a Američany ochromila válka v Koreji, přičemž hrozilo, že bude spouštěčem dalších válek, na které ale Američané nebyli připraveni.⁹⁹ Proto bylo nutné vyřešit problém se znárodněním ropy co nejdříve, aby nedošlo k oslabení Íránu a jeho možnému přiklonění k Sovětskému svazu. Stejně tak bylo pro Američany důležité neprovádět jakákoliv unáhlená jednání vzhledem k jejich dočasnému oslabení, která by mohla Sověty podnítit k akci.¹⁰⁰ Od jara 1952 se však situace začala postupně měnit. Američanům se do té doby podařilo zesílit své vojenské postavení.¹⁰¹ Zároveň klesala jejich důvěra k Mosaddekovi¹⁰², načež začali podporovat Velkou Británii. Současně s tím se projevila důsledky klesajícího vlivu Velké Británie na celém Blízkém východě včetně Íránu, což bylo pro západní svět nepříznivé. Přesto se Truman stále snažil o uzavření dohody. Nicméně už na podzim 1952 se u v jeho vládě objevila myšlenka na odstranění Mosaddeka z funkce premiéra, protože Spojené státy potřebovaly mít připravené všechny scénáře.¹⁰³ Truman však ve svém snažení krizi vyřešit nakonec neuspěl. Když se stal Eisenhower prezidentem, převzal stejné prvky z Trumanovy administrativy s hlavním cílem stabilizovat Írán a předejít jeho ztrátě ve

⁹⁷ Darioush Bavandor, *Iran and the CIA: The Fall of Mosaddeq Revisited*, (UK: Palgrave Macmillan, 2010), 36.

⁹⁸ Gavin, „Politics, Power, and U.S. Policy in Iran, 1950-1953“, 59.

⁹⁹ Ibid., 63.

¹⁰⁰ Ibid., 64.

¹⁰¹ Ibid., 65.

¹⁰² Marsh, „Continuity and Change“, 94.

¹⁰³ Ibid., 108.

prospěch Sovětského svazu. Mezitím se ale spor s Íránem stal jistě a pomalu neřešitelným. Mosaddeka opouštěli původní spojenci z Národní fronty, začal se více spoléhat na podporu strany Túde ve sporu s šáhem o moc, a dokonce posílilo i duchovenstvo.¹⁰⁴ Kvůli tomu se Američané obávali, že zvýšení popularity komunistické strany Túde v očích íránské veřejnosti by mohlo vést k sovětskému převratu.¹⁰⁵ Nicméně obavy z rizika sovětského převratu byly přehnané. V průběhu roku 1953 se situace neustále zhoršovala až z toho nakonec vyplynulo, že Mosaddek musí být sesazen.

Na jaře 1953¹⁰⁶ začaly Spojené státy a Velká Británie plánovat svržení Mossadeka. Do plánu zapojily šáha, některé členy íránské armády, místní obyvatele, americkou ambasádu v Teherán, a dokonce si dokázaly naklonit ajatolláha Kášáního, nejvyššího představitele duchovenstva v Íránu.¹⁰⁷ Během plánování operace došlo ke zintenzivnění ekonomických opatření proti Íránu¹⁰⁸, což podpořilo odchod dalších Mosaddekových stoupenců a posílilo to jeho opozici. Když mělo dojít k převratu proti Mosaddekovi, došlo k neplánovanému zdržení. To způsobilo, že informace o spiknutí¹⁰⁹ se díky zástupcům strany Túde dostaly k Mosaddekovi a ten díky tomu mohl včas zareagovat. I přes nezdar prvotního plánu a odjezd šáha¹¹⁰ ze země to zahraniční operativci nevzdali. Po nevydařeném puči vyšli Mosaddekovi příznivci z Národní fronty a strany Túde do ulic, a vyjadřovali antipatie k šáhovi a režimu prostřednictvím ničení jeho soch, obrazů a dalších symbolů jeho vlády.¹¹¹ Po pár dnech protestů se do Íránu vrátil americký ambasador Loy Henderson¹¹², aby Mosaddeka upozornil, že by bylo nejlepší v zájmu všech zjednat si

¹⁰⁴ Keddie, *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, 127.

¹⁰⁵ Marsh, „Continuity and Change“, 116.

¹⁰⁶ Bavandor, *Iran and the CIA: The Fall of Mosaddeq Revisited*, 84.

¹⁰⁷ Abrahamian, *The Coup: 1953, the CIA and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, 106.

¹⁰⁸ Ibid., 116.

¹⁰⁹ Bavandor, *Iran and the CIA: The Fall of Mosaddeq Revisited*, 95.

¹¹⁰ Alagierski, „The Foreign Policy of the USA and Great Britain towards Iran 1951-1953“, 342.

¹¹¹ Abrahamian, *The Coup: 1953, the CIA and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, 129.

¹¹² Ibid., 131.

pořádek. Mosaddek se rozhodl jeho rady následovat a proti demonstrantům zakročil, což se později ukázalo jako fatální chyba. Když další den v Teheránu začaly protestovat různé podplacené skupiny lidí podporující šáha¹¹³, ke kterým se postupně přidali obyčejní lidé i členové vojenských jednotek, zastánci Mosaddeka zůstali stranou. Vše vygradovalo do takových rozměrů, že Mosaddek byl nakonec pomocí iránských armádních představitelů sesazen.

Jak je na předchozích řádcích vidět, Spojené státy braly celou situaci vážně. Zajímaly se o průběh iránské krize a později se dokonce aktivně zapojily do úsilí krizi ukončit. Udržovaly kontakt s lidmi z různých iránských vrstev a měly dobře zmapovanou náladu obyvatel v Teheránu. I přes určité nezdary se snažily využít situace a udělat maximum, a to se jim nakonec vyplatilo.

3.2 Přístup Spojených států k iránské krizi ke konci 70. let

Aktivnější americká zahraniční politika nejen vůči Íránu ale celému regionu Blízkého východu se začala formovat po druhé světové válce. Její přesnější podobu jí dal Truman ve svojí doktríně, která se týkala zadržování komunismu a měla tak chránit americké zájmy v zahraničí. Tato politika se s menšími výkyvy udržela do 70. let¹¹⁴ a Jimmy Carter v ní s určitými úpravami, jež budu rozebírat později, pokračoval i nadále. Vláda Spojených států se tak stále zajímala o udržení rovnováhy sil a stability v regionu včetně zachování přístupu k ropě, čemuž plánovala přizpůsobit svoji politiku. Carter po prvních měsících ve funkci zjistil, že šáh Pahlaví je opravdu tím správným partnerem pro uplatňování americké zahraniční politiky. Carterova politika se tak soustředila pouze na šáha.¹¹⁵ Zároveň se Američané nedokázali představit nikoho jiného, kdo by ho mohl

¹¹³ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 123.

¹¹⁴ Prifti, *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity*, 85.

¹¹⁵ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 188.

nahradit, protože jeho dosavadní prosazování americké politiky fungovalo.¹¹⁶ A tak nebyl důvod se od tohoto konceptu odchýlit. Nicméně tento nekritický přístup k šáhovi Američany zaslepil natolik¹¹⁷, že nebyli schopni vidět jeho chyby a správně posoudit situaci v Íránu. Příkladem takového přístupu byla Carterova zatvrzelost podporovat šáha i přes to, že se řítil do pořád větších nesnází. Nedokázal tak včas změnit svoji politiku a udržet šáhův režim se mu nepodařilo.

Předtím než Carter nastoupil do úřadu, sliboval, že své politice dá nový globální směr. Chtěl se tím odlišit od svých předchůdců¹¹⁸ a plánoval se zaměřit na prosazování světového míru, lidských práv a redukce prodeje zbraní.¹¹⁹ Tyto prvky měly posunout americkou zahraniční politiku na jinou úroveň. Carter byl tak prvním prezidentem, který se snažil o takovéto mravní kroky.¹²⁰ Chtěl také prosazovat reformy v ostatních státech, avšak se svoji idealistickou politikou brzo narazil. Po svém nástupu do funkce nebyl schopný se vyhnout normám nastaveným předchozími prezidenty a musel se naučit vycházet i s režimy¹²¹, které jeho morální zásady nesplňovaly. Týkalo se to několika zemí a jednou z nich byl právě Írán. Po svém prozření se musel Carter spokojit s původním nastavením americko-iránských vztahů a pokračoval v prodeji zbraní. Jenže problémem bylo, že mezi tyto výjimky Írán oficiálně nepatřil.¹²² Celkově byl Carter za toto používání dvojího metru mnohokrát kritizován¹²³ a pokazil si tím důvěryhodnost, kterou si vydobyl svými politickými sliby. Součástí nového směřování Carterovy politiky byla také snaha zaměřit se na v té době další důležité události. Carterova pozornost včetně pozornosti jeho

¹¹⁶ Baxter a Akbarzadeh, *US Foreign Policy in the Middle East*, 78.

¹¹⁷ Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 187.

¹¹⁸ Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Strategic Alliance*, 31.

¹¹⁹ Prifti, *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity*, 78.

¹²⁰ Houghton, *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*, 66.

¹²¹ Dobson a Marsh, *US Foreign Policy since 1945*, 45.

¹²² Bill, *The Eagle and the Lion*, 229.

¹²³ McCrisken, *American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam*, 65.

poradců se obrátila na tři hlavní iniciativy. Jednalo se o uzavření mírových dohod z Camp Davidu, normalizaci vztahu s Čínou a dosažení další smlouvy SALT o omezení strategických zbraní se Sovětským svazem.¹²⁴ Tato jednání dokázala americkou administrativu zaměstnat natolik, že Írán šel jednoduše stranou. Navíc si Američané ani nepřipouštěli¹²⁵, že by se jejich vztah s Íránem mohl nějak markantně změnit.

S Carterovým prosazováním míru souvisel také odkaz Vietnamu. Vítězstvím ve druhé světové válce se Spojeným státům podařilo v sobě velmi posílit víru v americkou výjimečnost.¹²⁶ Ta spočívala v tom, že Spojené státy si vydobýly roli lídra a ochránce Západu. Tato pozice byla následně prozkoušena v průběhu studené války, kdy jedním z konfliktů byla válka ve Vietnamu. Když válka ve Vietnamu skončila, bylo to poprvé¹²⁷, co Spojené státy prohrály. Tento fakt zanechal v Američanech velké pochyby, a navíc samotný průběh války zanechal v lidech nechuť účastnit se znovu něčeho podobného.¹²⁸ Z toho se dá lehce vyvodit, že válka ve Vietnamu měla velký efekt na formování budoucích politik. Odkaz Vietnamu¹²⁹ tak ovlivnil přístup americké vlády k íránské krizi na konci 70. let. Důkazem toho je, že se Carter se zhoršením íránské krize zdráhal, jakkoliv vojensky zasáhnout¹³⁰, přestože ho k tomu nabádal jeho poradce pro národní bezpečnost, Zbigniew Brzezinski.

Další faktorem hrajícím velkou roli v přístupu Carterovy vlády k íránské krizi byly určité „technické“ a lidské chyby. Ty se dají vysvětlit jako různá pochybení, která se nevyhnula americkým analytikům jak ve Washingtonu, tak v Teheránu. První pochybení

¹²⁴ Alexander Moens, „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah“, *Political Science Quarterly* 106, č.2 (1991): 217, DOI: 10.2307/2152227.

¹²⁵ Ryan, *US Foreign Policy towards China, Cuba and Iran*, 101.

¹²⁶ McCrisken, *American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam*, 20.

¹²⁷ Ibid., 33.

¹²⁸ Ibid., 36.

¹²⁹ Halabi, *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*, 82.

¹³⁰ Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Strategic Alliance*, 45.

se týkalo skutečnosti, že o spoustě věcí Američané nevěděli, že se dějí. Například od 60. let se nikdo pořádně nevěnoval Chomejnímu a jeho rozšiřující se základně příznivců.¹³¹ Později, v průběhu 70. let, se zase objevilo jen pár zpráv z Teheránu varujících před sblížením duchovních se zbytkem opozice¹³², jimž ale stejně nikdo nevěnoval moc pozornost. S tím souvisel i problém, že americká vláda se všem spoléhala jenom na šáha. Díky šáhovi neměla vláda žádný přímý kontakt s šáhovou opozicí¹³³, což způsobilo, že Američané měli dlouhou dobu zkreslené představy o situaci v Íránu. Podepsali se na tom i američtí diplomaté v Teheránu¹³⁴, kteří byli špatně informováni. Udržovali kontakty jen s lidmi z šáhova okolí, a proto neměli moc informací o běžných Íráncích a neznali reálnou situaci. Další omyly se týkaly analýz vypracovaných na domácí půdě. Příkladem byla analýza z roku 1977 provedená CIA¹³⁵, která tvrdila, že šáh bude určitě vládnout Íránu v další dekádě a že v Íránu nedochází k žádným radikálním změnám v náladě obyvatel. Objevily se však i dobré a věcné analýzy nižších analytiků¹³⁶, jenže jejich alarmující zjištění se do vyšších kruhů nedostaly. Po dlouho dobu tak byli Američané v Teheránu i Washingtonu špatně informováni a tím pádem nepřipravení na to, co je mělo čekat. Když už pak konečně zjistili pravý stav situace, bylo na určité věci moc pozdě.

Poslední a nejobsáhlejší část mapující přístup americké vlády k Íránu obsáhne fungování lidí v blízkosti amerického prezidenta Cartera, převážně tedy jeho poradců. Hlavním problémem, jak se později ukázalo, byl nesoulad a nedůvěra mezi Radou pro národní bezpečnost (National Security Council) a Ministerstvem zahraničních věcí Spojených států amerických (U.S. Department of State).¹³⁷ Přesněji řečeno šlo o rozepře

¹³¹ Ryan, *US Foreign Policy towards China, Cuba and Iran*, 100.

¹³² Goode, *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, 186.

¹³³ *Ibid.*, 187.

¹³⁴ Bill, *The Eagle and the Lion*, 437.

¹³⁵ Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Strategic Alliance*, 40.

¹³⁶ *Ibid.*, 2.

¹³⁷ *Ibid.*, 8.

nejen mezi těmito institucemi ale také mezi jejich významnými představiteli, Carterovým bezpečnostním poradcem Zbigniewem Brzezinskim a ministrem zahraničí Cyrusem Vancem.¹³⁸ Vance zastával spíše umírněnější postoj k vedení zahraniční politiky. V případě Íránu prosazoval provedení vnitřních reforem vzhledem k nespokojenosti jeho ministerstva¹³⁹ se šáhovým dosavadním přístupem k liberalizačním procesům a lidským právům v jeho zemi. Naopak Brzezinski navrhoval spoléhat se na šáhovo vedení a podpořit ho v nutném nastolení pořádku.¹⁴⁰ Zatvrzelost jejich postojů se projevila při práci s informacemi týkající se íránské situace. Kromě nedostatku spolehlivých informací byl dalším problémem fakt, že tyto instituce v důležitých chvílích ignorovaly i jakákoliv doporučení nebo analýzy odpovídající realitě v Íránu.¹⁴¹ Celkově jejich rozdílné přístupy k íránské krizi způsobily, že Carterovy rady a rozhodnutí byly nejednoznačné a neměly žádný přínosný efekt. Ve směřování politiky se tak Carter i nadále držel původního schématu stojícího na podpoře šáha, což ale ničemu nepomohlo.

Prvotní chybou většiny Carterových poradců nicméně nebyly protichůdné návrhy ale nezáměr a pomalá reakce. Když se začátkem roku 1978 spustily vlny demonstrací v Íránu, poradci se tomu nevěnovali z mnoha důvodů. Šlo o zmiňované iniciativy v mezinárodním měřítku odvádějící jejich pozornost. Dále zprávy CIA, které ještě v srpnu téhož roku hlásily, že v Íránu nejsou žádné revoluční nálady a stav země je stabilní.¹⁴² A poradci taktéž věřili, že pozice šáha je neotřesitelná a že má vše pod kontrolou. Proto trvalo takovou dobu, než se vůbec něco začalo řešit. První prohlášení učinilo Ministerstvo zahraničí v říjnu 1978¹⁴³, v němž se objevil návrh, aby šáh provedl politické reformy a aby se Spojené státy zdržely vojenské akce a navázaly kontakt

¹³⁸ Bill, *The Eagle and the Lion*, 243.

¹³⁹ Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution*, 36.

¹⁴⁰ *Ibid.*, 13.

¹⁴¹ *Ibid.*, 9.

¹⁴² Moens, „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah“, 217.

¹⁴³ *Ibid.*, 218.

s opozicí. Toto prohlášení se však díky Brzezinskimu ke Carterovi nikdy nedostalo¹⁴⁴ a situace pro něj pokračovala v poklidu až do začátku listopadu. Tehdy americká vláda zažila nečekané, a hlavně nemilé překvapení. Americký ambasador v Íránu William H. Sullivan¹⁴⁵ poslal do Washnigtonu memorandum nazvané „thinking unthinkable“. V něm zpochybňoval šáhovu možnost překonat íránskou krizi a žádal instrukce, které měl předat šáhovi. Samotný šáh se jeho prostřednictvím ptal, jestli má vytvořit koaliční či vojenskou vládu vzhledem k neustávajícím protestům v Íránu.¹⁴⁶ Brzezinski na to reagoval negativně a stál za udržení šáha u moci tvrdou cestou. Vance s tím samozřejmě nesouhlasil a loboval za reformy. Výsledkem jednání byl kompromis obou hlavních názorových táborů¹⁴⁷, což bylo pro šáha velmi zavádějící. Sám Brzezinski později ho dokonce nabádal k provedení vojenské akce¹⁴⁸, ale když si šáh tyto informace ověřoval, nikdo nechápal, o čem to mluví. Následně šáh provedl reformy a Američané začali narychlo zjišťovat veškeré informace a jaké mají možnosti. Celou dobu se totiž jejich politika soustředila na zachování šáha u moci, nicméně najednou museli přijmout a zvažovat možnost budoucnosti bez šáha. V rámci debaty o postupu Spojených států Sullivan navrhoval obrátit se na umírněnou opozici s programem reforem a opomenout šáha. S tím však Carter ani většina jeho poradců nesouhlasila. Nechtěl totiž oslabit šáhovu pozici ve prospěch Chomejního.¹⁴⁹ Stagnace americké zahraniční politiky tak pokračovala a demonstrace v Íránu mezitím sílily. V prosinci přišel s novou analýzou George Ball, ve které tvrdil, že šáh je ztracen a je potřeba vyřešit nástup demokratické a liberální vlády.¹⁵⁰ Při probírání této alternativy Carter znovu nesouhlasil ze stejného

¹⁴⁴ Moens, „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah“, 219.

¹⁴⁵ Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution*, 42.

¹⁴⁶ Moens, „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah“, 219.

¹⁴⁷ *Ibid.*, 220.

¹⁴⁸ Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution*, 43.

¹⁴⁹ Moens, „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah“, 223.

¹⁵⁰ *Ibid.*, 225.

důvodu jako předtím. V té době se také objevil návrh od Henryho Prechta¹⁵¹, pracovníka Ministerstva zahraničí, jež byl doposavad opomíjený. Snažil se protlačit myšlenku, že by v rozhodování nikdo neměl opomíjet roli Chomejního a doporučoval začít s ním rozhovory. Brzezinski však takovýto nápad razantně odmítl. Jak plynul čas, šáh se stával zoufalejším. Bez jasného doporučení nevěděl, co má dělat, a tak nakonec sám učinil Američanům tři nabídky. Nicméně ani na jedné z nich se Carterovy poradci nemohli dohodnout. Finálním verdiktem Spojených států se stala kombinace šáhových návrhů. Američané šáhovi doporučili vytvořit koaliční vládu a v případě nouze zformovat vojenskou vládu pod jeho vedením.¹⁵² Po několika dnech váhání se šáh rozhodl tuto radu následovat. Začátkem ledna 1979 nabídl post premiéra zástupci Národní fronty jménem Šápúr Bachtijár¹⁵³, aby sestavil civilní vládu. Tento krok opozice prudce kritizovala a v Teheránu se demonstrace ještě zintenzivnily. Na základě toho Američané poslali do Íránu generála Roberta Huysera¹⁵⁴, který měl pomoci íránské armádě s krizí a zajistit, aby mohla nová vláda fungovat. Brzezinski viděl v Huyserovi možnost na provedení vojenského zásahu¹⁵⁵ a snažil se proto Cartera přesvědčit, že teď je ten správný čas, ale neuspěl. V průběhu ledna bylo potom jasné, že nová vláda už nad Íránem kontrolu nezíská. Krátce po návratu Chomejního a úspěchu revoluce, se Carterova vláda ještě snažila navázat s Íránem vztahy¹⁵⁶ a zachránit situaci, jenže to už bylo marné.

¹⁵¹ Bill, *The Eagle and the Lion*, 246.

¹⁵² Moens, „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah“, 227.

¹⁵³ Ibid., 228.

¹⁵⁴ Ibid., 229.

¹⁵⁵ Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution*, 45.

¹⁵⁶ Ibid., 57.

4. Závěr

Cílem bakalářské práce bylo objasnit vývoj zahraniční politiky amerického prezidenta Jimmyho Cartera k Íránu a zjistit důvody, proč jeho politika v 70. letech selhala a nedokázala zabránit islámské revoluci v Íránu. V první kapitole jsem se věnovala nejprve obecnému úvodu do americko-iránského vztahu, na nějž jsem navázala vývojem zahraniční politiky Spojených států vůči Íránu. Další dvě kapitoly obsahují informace o vládním období Jimmyho Cartera ve vztahu k Íránu. První z nich popisuje jeho působení ve funkci na základě odkazu předchozích amerických prezidentů. V té druhé z nich a zároveň poslední kapitole celé práce jsem analyzovala všechny možné důvody, problémy a okolnosti, které mohly ovlivnit Carterovu politiku a přispět k jejímu selhání v rámci iránské krize koncem 70. let. Analýzy těchto jednotlivých bodů vycházejí z nastudování a kritického zpracování zdrojů.

Obsahem první kapitoly jsem docílila vysvětlení základních faktorů, které později formovaly Carterovu politiku. Zároveň jsem také dokázala, že od Trumana ke Carterovi byla americká zahraniční politika vůči Íránu až na několik menších úprav konzistentní. Již od Trumana se Spojené státy staraly, aby měly přístup k iránské ropě. Dále se snažily udržet Írán od vlivu Sovětského svazu a prostřednictvím šáha naplňovaly cíle své politiky. Blízké spojenectví se šáhem bylo v průběhu let zajišťováno poskytováním vojenských dodávek, které probíhaly i za Cartera.

Selhání Carterovy politiky je velmi komplexní téma. Z mnou provedených analýz vyplývá, že základní chybou Spojených států ve vztahu k Íránu bylo slepé následování politik předchozích prezidentů bez nějakého kritického pohledu nebo zpochybňování. Podporováním šáhova autokratického režimu si Američané vysloužili nenávisť Íránců. Carter se sice snažil o nové směřování politiky, avšak jeho představy byly moc idealistické, a tak přijal osvědčenou politiku svých předchůdců. Další omyl představovala

domněnka Spojených států, že šáh je jediným člověkem, na kterého se můžou spolehnout. Dokazuje to fakt, že Carter nechtěl šáha zavrhnout ani s neustále se zhoršující situací v Íránu.

S Carterovou politikou souvisel i odkaz Vietnamu. Válka ve Vietnamu způsobila americké společnosti frustraci a spoustu negativních následků. Proto byla americká politika od té doby více zdrženlivá, když přišlo na vojenské akce. Navíc to zapadalo do původního Carterova pojetí vlády v podobě prosazování míru a lidských práv.

Poslední pochybení týkající se nevědomosti Spojených států o událostech v Íránu lze spojit s mylným jednáním Carterových poradců a špatnou činností úředníků americké administrativy ve Washingtonu i Teheránu. Vzhledem k tomu, že se poradci zajímali o úplně jiné konflikty a dostávali chybné analýzy, nebyli schopni dlouhou dobu přijít na to, že se v Íránu něco děje. Později probíhaly rozepře mezi důležitými osobami Carterova blízkého okruhu poradců ohledně vhodného přístupu Spojených států k íránské krizi, což znesnadnilo její řešení. To vše potom mělo své následky.

Z Carterova pokračování v podpoře šáhova režimu byli Íránci zklamaní, což jen podpořilo už tak vypjatou situaci v Íránu. Nicméně, když na chvíli pomineme tyto vnitřní íránské události, zjistíme, že i přesto existovala spousta chyb v přístupu Spojených států k řešení krize, které se zasloužily o Carterovo selhání.

5- Summary

This thesis aims to clarify the development of the foreign policy of US President Jimmy Carter to Iran and to find out the reasons why his policy in the 1970s failed to prevent the Islamic revolution in Iran. In the first chapter, I focused on the general introduction to the US-Iran relationship, which is followed by the development of the US foreign policy towards Iran. The next two chapters contain information on Jimmy Carter's administration concerning Iran. The first describes his work in the office, based on the political legacy of previous US presidents. In the second and also the last chapter of the thesis, I analyzed all possible reasons, problems, and circumstances that could influence Carter's policy and contribute to its failure in the Iranian crisis in the late 1970s. The analysis of these individual points is based on the study and critical processing of resources.

The content of the first chapter was to explain the basics factors that later shaped Carter's policy. I also proved that from Truman to Carter, US foreign policy towards Iran was consistent, with only a few minor adjustments. Since Truman, the United States has taken care of having access to Iranian oil. Furthermore, they sought to keep Iran away from the influence of the Soviet Union, and through the Shah, they pursued their policy goals. The close alliance with the Shah has been ensured over the years by the provision of military supplies, which took place even under Carter.

The failure of Carter's policy is a very complex topic. My analysis shows that the basic mistake of the United States concerning Iran was blind faith in the policies of the previous presidents without any critical view or questioning. By supporting the Shah's autocratic regime, Americans earned the hatred of the Iranians. Trying to reorient policy, Carter's ideas were too idealistic, so he adopted the proven policy of his predecessors. Another mistake was the assumption of the United States that the Shah was the only

person they could rely on. This is demonstrated by the fact that Carter did not want to reject the Shah even with the worsening situation in Iran.

Carter's policy was also linked to the legacy of Vietnam. The Vietnam War caused frustration and a lot of negative consequences for American society. Therefore, American policy had since been more restrained when it came to military action. Moreover, it fit into Carter's original concept of government in the form of promoting peace and human rights.

The last misconception of the United States and their ignorance of the events in Iran can be linked to the mistaken actions of Carter's advisors and the misconduct of US administration officials in both Washington and Tehran. Because the advisors were interested in completely different conflicts and received erroneous analyzes, they were unable to realize for a long time that something was happening in Iran. Later, there were disputes among important figures of Carter's closest circle of advisers over the appropriate approach of the United States to the Iranian crisis, which made it difficult to resolve. All this had its consequences.

With Carter's continued support for the Shah's regime, the Iranians were disappointed, which only supported the already tense situation in Iran. However, if we ignore these internal Iranian events for a moment, we will find that there were still many mistakes in the US approach to the crisis that contributed to Carter's failure.

Použitá literatura

Sekundární zdroje

Knihy

Abrahamian, Ervand. *A History of Modern Iran*, (New York: Cambridge University Press, 2008).

Abrahamian, Ervand. *Iran Between Two Revolutions*, (Princeton: Princeton University Press, 1982).

Abrahamian, Ervand. *The Coup: 1953, the CIA, and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, (New York: The New Press, 2013).

Alvandi, Roham. *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, (New York: Oxford University Press, 2014).

Axworthy, Michael. *Dějiny Íránu*, (Praha: Lidové noviny, 2009).

Axworthy, Michael. *Revolutionary Iran: a history of the Islamic republic*, (New York: Oxford University Press, 2013).

Baxter, Kylie a Shahram Akbarzadeh. *US Foreign Policy in the Middle East: The Roots of anti-Americanism*, (New York: Routledge, 2008).

Bayandor, Darioush. *Iran and the CIA: The Fall of Mosaddeq Revisited*, (UK: Palgrave Macmillan, 2010).

Bill, James A. *The Eagle and the Lion: The Tragedy of American-Iranian relations*, (New Haven: Yale University Press, 1988).

Cox, Michael a Doug Stokes. *US Foreign Policy*, (New York: Oxford University Press, 2012).

Dobson, Alan P. a Steve Marsh. *US Foreign Policy since 1945*, (New York: Routledge, 2006).

Emery, Christian. *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Strategic Alliance*, (UK: Palgrave Macmillan, 2013).

Goode, James F. *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, (New York: St. Martin's Press, 1997).

Halabi, Yakub. *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*, (New York: Routledge, 2009).

Houghton, David Patrick. *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

Keddie, Nikki R. a Richard, Yann. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, (New Haven: Yale University Press, 2006).

Lewis, Bernard. *Dějiny Blízkého východu*, (Praha: Lidové noviny, 1997).

McCrisken, Trevor B. *American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam: US Foreign Policy since 1974*, (UK: Palgrave Macmillan, 2003).

Offiler, Ben. *US Foreign Policy and the Modernization of Iran: Kennedy, Johnson, Nixon and the Shah*, (UK: Palgrave Macmillan, 2015).

Prifti, Bledar. *US Foreign Policy in the Middle East: The case for Continuity*, (UK: Palgrave Macmillan, 2017).

Ryan, Greg. *US Foreign Policy towards China, Cuba and Iran: The Politics of Recognition*, (New York: Routledge, 2018).

Články

Alagierski, Michal. „The Foreign Policy of the USA and Great Britain towards Iran during the Years 1951-1953“, *SDU Faculty of Arts and Science – Journal of Social Sciences* 31 (duben 2014): 329 - 346. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/117755>.

Gavin, Francis J. „Politics, Power, and U.S. Policy in Iran, 1950-1953“, *Journal of Cold War Studies* 1, č. 1 (zima 1999): 56 – 89, ISSN: 15203972.

Marsh, Steve. „Continuity and Change: Reinterpreting the Policies of the Truman and Eisenhower Administrations toward Iran, 1950-1954“, *Journal of Cold War Studies* 7, č.3 (léto 2005): 79 – 123, ISSN: 15203972.

Moens, Alexander. „President Carter’s Advisers and the Fall of the Shah“, *Political Science Quarterly* 106, č. 2 (1991): 211-237, DOI: 10.2307/2152227.

Nelson, Chad E. „The evolution of norms: American policy toward revolution in Iran and Egypt“, *Journal of Human Rights* 16, č. 4 (2017): 494-515, DOI: 10.1080/14754835.2016.1216308.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Anna Melmuková

Email:

78497041@fsv.cuni.cz

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

zimní 2018/2019

Semestr a školní rok ukončení práce:

letní 2018/2019

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Oldřich Tůma, Ph.D.

Vedoucí práce:

Mgr. Jiří Pondělíček, BA

Název práce:

Příčiny neúspěchu americké zahraniční politiky vůči Íránu v letech 1977-79

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Bakalářská práce se zaměřuje na zahraniční politiku amerického prezidenta Jimmyho Cartera vůči Íránu, která podpořila průběh a výsledek íránské islámské revoluce ke konci 70. let. V rámci analýzy je Carterova politika současně zasazena do kontextu historického vývoje zahraniční politiky Spojených států k Íránu od druhé světové války. Práce nejprve zkoumá cíle a přístupy Carterovy politiky k Íránu a posléze definuje pochybení a okolnosti v rámci fungování Carterovy politiky. Cílem bakalářské práce je tak objasnit zahraniční politiku amerického prezidenta Jimmyho Cartera k Íránu a zjistit důvody, proč jeho politika v 70. letech selhala a nedokázala zabránit islámské revoluci v Íránu.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původně měla bakalářská práce zjistit odlišnosti v přístupech Spojených států amerických k íránským krizím v 50. a 70. letech. Od toho jsem upustila a soustředila se hlavně na zahraniční politiku Jimmyho Cartera a její fungování v průběhu íránské islámské revoluce na konci 70. let. Změna koncepce práci neovlivnila až tolik v rámci obsahu, ale spíše v samotném nahlížení na směřování a zpracování tématu.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Bakalářská práce začíná obecným vymezením počátku vztahů Spojených států amerických a Íránu. Pokračuje historickým vývojem americké zahraniční politiky vůči Íránu v kontextu začínající studené války. Posléze v průběhu let sleduje proměny této politiky, které měly později vliv na směřování Carterovy politiky. V další kapitole se práce zaměřuje konkrétněji na politiku Jimmyho Cartera včetně jeho původních, avšak nenaplněných cílů. Navazující kapitola analyzuje nedostatky a omyly Carterovy politiky, jež zapříčinily úspěch islámské revoluce v Íránu. Součástí této kapitoly je také americký přístup k íránské krizi na počátku 50. let 20. století sloužící k porovnání podmínek s krizí v Íránu v 70. letech. Poslední část práce se pak věnuje zmíněným podmínkám či důvodům, kvůli kterým Carterova vláda nedokázala zabránit íránské islámské revoluci.

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

Goode, James F. *The United States and Iran: In the Shadow of Mussadiq*, (New York: St. Martin's Press, 1997).

Abrahamian, Ervand. *A History of Modern Iran*, (New York: Cambridge University Press, 2008).

Alvandi, Roham. *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, (New York: Oxford University Press, 2014).

McCrisken, Trevor B. *American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam: US Foreign Policy since 1974*, (UK: Palgrave Macmillan, 2003).

Emery, Christian. *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Strategic Alliance*, (UK: Palgrave Macmillan, 2013).

Moens, Alexander. „President Carter ‘s Advisers and the Fall of the Shah “, *Political Science Quarterly* 106, č. 2 (1991): 211-237, DOI: 10.2307/2152227.

Baxter, Kylie a Shahram Akbarzadeh. *US Foreign Policy in the Middle East: The Roots of anti-Americanism*, (New York: Routledge, 2008).

Bill, James A. *The Eagle and the Lion: The Tragedy of American-Iranian relations*, (New Haven: Yale University Press, 1988).

Gavin, Francis J. „Politics, Power, and U.S. Policy in Iran, 1950-1953“, *Journal of Cold War Studies* 1, č. 1 (zima 1999): 56 – 89, ISSN: 15203972.

Axworthy, Michael. *Revolutionary Iran: a history of the Islamic republic*, (New York: Oxford University Press, 2013).

Abrahamian, Ervand. *The Coup: 1953, the CIA, and the roots of modern U.S.-Iranian relations*, (New York: The New Press, 2013).

Keddie, Nikki R. a Richard, Yann. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, (New Haven: Yale University Press, 2006).

Podpis studenta a datum:

30. 7. 2019

Schváleno:	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		